

УДК 94 (477): 323. 1 «А. Жук»

А.М. Магурчак
(м. Київ)**«УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ»
В ДІЯЛЬНОСТІ А.ЖУКА НАПЕРЕДОДНІ
ТА ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

У статті аналізується еволюція поглядів А.Жука щодо розв'язання українського національного питання напередодні і під час I світової війни. Показанні позиції А.Жука щодо вирішення найважливіших питань українського національно-визвольного руху на засіданнях Головної української ради і Загальної української ради.

The article analyses the evolution of A.Zhuk's views on solving Ukrainian question before and during I World War. The position of A.Zhuk due to solve the most important questions of the Ukrainian liberation movement on session of General Ukrainian Council and Supreme Ukrainian Council are shown.

Напередодні Першої світової війни частина галицьких політичних діячів активно обговорювала можливі події у ній. А.Жук, котрий змушений був із 1907 р. проживати в Львові, також не був осторонь цих подій. Хоча він сам народився на Полтавщині й брав активну революційну діяльність у лавах РУП та УСДРП, під загрозою арешту емігрував до Львова. Саме в цьому місті він фактично був «розкутий» у своїй діяльності і переглянув донедавна соціал-демократичні погляди відкинувши штампи, які існували серед діячів цього напрямку в Наддніпрянській Україні. Історіографія даної проблематики є незначною¹.

А.Жук розробив своєрідну платформу дій у разі війни. Вона була покладена в основу програми «Вільної України»* на нараді 4–6 березня 1911 р. у Львові. Основні її постулати зводилися до наступних пунктів: культурно-економічний розвиток української нації можливий тільки за відповідних для цього умов; відсутність останніх для її розвитку в імперії; основний акцент української політики – пробудження свідомості у народу щодо діаметральних культурно-економічних інтересів України і Росії, що в свою чергу приведе до масового національно-політичного руху; базою основних постулатів для всіх соціальних груп українського народу є економічний та культурний колоніалізм другої щодо першої; національна незалежність забезпечить культурний і економічний розвиток нації; одним її може бути прилучення України або її частини

* «Вільна Україна» – громадська організація Наддніпрянських українців, які висували гасло створення незалежної України.

до Австрії, об'єднання з Галичиною й Буковиною та утворення національно-територіальної одиниці; поразка у майбутній війні Росії в інтересах усіх національностей, які проживають на її території; для боротьби використовувати всі наявні методи у громадській діяльності; практичним національно-політичним постулатом для Австрії є поділ Галичини².

Підтримував А.Жука і В.Степанківський котрий пропонував створювати український політичний рух на Наддніпрянщині. Про це можна дізнатися із його листа до А.Жука від 2 липня 1912 р.: «На нашім обов'язку лежить створити дійсний, широкий політичний рух на російській Україні. На мою думку, дужий політичний український рух саме тепер є необхідністю. Ми мусимо його створити, бо без нас нікому. Це є нашим обов'язком, бо ми єсмо сучасним поколінням української нації»³.

А.Жук вважав, що вітчизняні емігранти «увійшли глибше в політику, краще орієнтувались в міжнародних відносинах, ніж це було можливо для українських політиків в Києві, й цілком ясно відчували, що в міжнародних відносинах незабаром наступлять важкі й рішачі події, які безпосередньо торкнуться й українців»⁴.

Балканська війна була предтечею майбутньої шорокомаштабної війни. Зокрема А.Жук був переконаний, що цей локальний конфлікт стане одним із джерел майбутніх війн імперій. «Балканська завірюха, якої так давно всі чекали і так всі боялися, відбулася у своїм першій і другій акті. Тепер є пауза. Але вона не буде тривати вічно, може, навіть не буде тривати довго»⁵. А тому останній закликав інтенсивніше пропагувати ідею соборності України перед представниками європейських країн. Для цього також повинні бути готові й політичні діячі Наддніпрянщини, які на його думку, були пасивними, не моделювали майбутні військово-політичні баталії на карті Європи. «... Скоро вдарить гармата і розпочнеться великий крах тої Європи, в котрій ми живемо сьогодні, – зазначав А.Жук, – а на її руїнах стане нова Європа, в котрій матимемо собі місце й ми – один з найбільших європейських народів... ближчі акти європейської драми можуть стати блискучими розділами нашої власної національної історії»⁶.

Щоб реалізувати гасло державності України, потрібна була реальна сила, яка на той час уособлювалася А.Жуком в Австро-Угорщини та Німеччини. Такий вибір він пояснював так: «... Це не може нас вести до відвороту від Центральних держав, бо нема куди-інде повернутись. Українство в Росії слабе. Русифікація може нас навіки задавити. Коли не буде поза межами українського руху, то нам грозить загибель»⁷.

А.Жук, будучи не байдужим до долі України активно включився у створення організації, котра б відстоювала національні інтереси її народу. Такою організацією став СВ. Своє ставлення до майбутньої війни і місце України в ній він у співавторстві з В.Липинським висвітлив у статті «З чим австрійська й німецька армія мають йти на територію України у війні з Росією». А.Жук розглядав розпад імперії тільки за умови, коли «радикально ослаблення Росії може бути dokonane лише через створення окремої української держави»⁸. Отже, він

пов'язував створення незалежної України із звільненням її території військами Австро-Угорщини та Німеччини. Для реалізації своїх геополітичних цілей, на думку А.Жука, вони повинні піти на «зустріч основним інтересам і домаганням українських народних мас»⁹. Щоб австро-німецька армія цих держав мала підтримку в Україні, їхня правляча еліта повинна основний акцент зробити на селянство вирішити його найголовніше, земельне питання.

«Ідея вільної України в останніх роках розуміє нарід в сей спосіб, – зазначав він, – що паном в своїй власній державі може бути він тільки тоді, коли посіятиме землю, яку він по історичній, національній традиції з дідів, прадідів вважає своєю власністю...»¹⁰. При цьому А. Жук застерігав, що під час вирішення аграрної проблеми на російській Україні не слід використовувати західноєвропейські принципи. Звільняючи її землі, австрійці й німці не повинні проводити аграрну революцію у повному розумінні цього слова, а насамперед не допустити, щоб маси селянства створювали бунти та анархію.

Землі великих землевласників мають бути передані в тимчасову адміністрацію місцевим громадським установам, при цьому передавати цій землевласникам не більше 2 га. Якщо земельна ділянка належала росіянам, то відбирати її треба без будь якої компенсації. Окреслюючи державний устрій, котрий мав базуватися на «рівнім, прямім і таким виборчим праві, від рад громадських до найвищої законодавчої інституції – українського парламенту»¹¹ й водночас застерігаючи союзні держави від того, якщо вони не втілюватимуть ці постулати в життя, то, вважав останній, «лишать знов поле для демагогії царя, для туманення нашого народу новими царськими маніфестами»¹².

Перехідний період на звільненій території повинен бути дуже коротким, щоб «ворожі сили не використали усунення населення від участі в правлінню проти основ самої української держави і тих, хто її створить»¹³.

Розглядаючи майбутню форму правління в Україні як конституційно-монархічну з однопалатним парламентом, він не виключав, що адміністративна вертикаль на перших порах буде складатися з австрійців та німців. Підсумовуючи, А.Жук зазначав, що політика союзних держав буде мати позитивний результат тільки тоді, коли вони будуть дотримуватися таких чинників: земля – хліборобам, повні політичні права і релігійна свобода – всьому населенню. Тоді останній також знайдуть підтримку й серед інших національних груп, котрі проживають у під російській Україні.

Орієнтир на Австро-Угорщину і Німеччину дасть «... українцям змогу проявити себе в тилу армій центральних держав як самостійний національний чинник. Задачею національної політики є незалежно від того, чи в плани центральних держав входить завоювання України чи ні, розвиненням самостійницького руху поставити центральні держави перед проблемою самостійності України яко перед явищем, якого не можна б було поминути, з яким мусіло ся б рахуватися»¹⁴.

В перші дні війни він як член «Союзу» надіслав меморіал «Про план діяльності СВУ у зв'язку з війною» до Міністерства закордонних справ Австро-

Угорщини, в котрому зазначав, що «...уважаємо за потрібним заявити, що Союз визволення України стоїть на сепаратнім від Росії становищі, а свою політичну акцію веде в напрямі улегшення побіди австро-німецьким військам і одірвання від Росії українських земель»¹⁵.

Просування царських військ у глиб Галичини змусили місцеву громадськість та небайдужих до ідеї визвольної боротьби проти Російської імперії скликати загальноукраїнську політичну конференцію й реорганізувати Головну Українську Раду. В підготовці її роботи й виробленні резолюцій активну участь брав і А.Жук. На нараді ГУР 26 жовтня 1914 р. він запропонував проект скликання форуму на котрому б зазначалося, що окупація царською армією Галичини змінила політичну ситуацію у краї: «...Наступила дезорганізація, дезорієнтація, яка шкідливо впливає на хід національної політики. Внаслідок того між різними політичними організаціями українськими утратився контакт, нема між ними порозуміння в найважливіших національних справах і нема скоординованого спільного діяння. Треба всім нам усвідомити, в яких обставинах жиємо, до чого маємо стреміти і якими дорогами»¹⁶. Найголовніше завдання – координація політичних акцій усіх українських організацій, не зважаючи на кордони. Щоб це завдання якнайкраще було б зреалізовано, слід запросити на конференцію широку громадськість – від преси до греко-католицького кліру. Запропонована А.Жуком концепція майбутнього заходу була підтримана більшістю членів наради. Він також запропонував теми постанов форуму з таких питань: оцінка міжнародного становища української справи; формулювання основ національної політики; переслідування українців у Галичині та нищення української культури; вивезення митрополита А.Шептицького до Росії. Для опрацювання даних резолюцій було створено комісію в складі Є.Олесницького, М.Василька й А.Жука¹⁷.

Під час обговорення проектів останніх були заклики не запрошувати релігійних діячів на конференцію. З цим не погодився А.Жук, оскільки, на його думку, греко-католицька церква займала важливе місце у національному житті і відповідно проти неї росіяни спрямують свій удар, тому «коли українська політика має боротися з руйнуючою роботою в Галичині, то конференція, яка буде обговорювати способи боротьби, не може обійтися без репрезентантів церкви»¹⁸.

Звичайно, він усвідомлював, що боротьба із царськими військами буде нелегкою. Для рішучих заходів, на думку А.Жука, потрібно провести українізацію суспільно-політичного життя на зайнятих територіях. А це треба зробити в спеціальному декреті, у котрому би проголошувалася українська мова в школах, уряді, церкві й т.д. Фінальним акордом повинне бути скликане національне зібрання, яке має ухвалити конституцію та вирішити нагальні державні питання.

Головною практичною метою під час війни, на його думку, є «організація національних сил на окупованій українській території приготування населення до нових форм громадського і державного життя, проголошення великої земельної власності і фактичне його переведення через передачу маєтків гро-

мадським організацій, фактична націоналізація органів адміністрації .... і суда, школи і церкви»¹⁹.

Зокрема беручи участь в засіданнях Загальної української ради (ЗУР), як член СВУ, 30 жовтня 1915 р. А.Жук зазначив, що: «остаточним результатом акції союзу в парі з акцією інших чинників може бути сотворення прихильного настрою серед українського населення для Німеччини і Австрії і їх армій, не є виключені і активні революційні виступи населення позаду армії російської, особливо в разі її поразення та коли в урочистий спосіб буде заповіджено, що воюючі проти Росії армії несуть українському народові національне визволення, дадуть йому землю і волю. Союз головний натиск кладе, одначе, на організаційну національно-політичну роботу позаду союзних армій в міру окупації земель російської України»²⁰. Цим самим він підтвердив позицію СВУ й заперечив, що останній намагався робити революцію в Україні. При цьому він не твердив, що такий рух можливий, якщо Австрія та Німеччина офіційно підтвердять, що принесуть визволення українцям. Водночас А. Жук сумнівався, що ці держави посправжньому хотіли незалежності України. Для підтвердження цього він процитував статтю вченого і політика П.Рорбаха, який у свою чергу цитував одного з австро-німецьких діячів Ляйтнера²¹. При цьому А.Жук закликав своїх соратників не вірити ніяким чуткам та не піддаватися на провокації.

Отримати якоїсь конкретної відповіді від офіційних представників Австро-Угорщини не вдалося, але їх дії давали підстави йому сумніватися у справжніх намірах центральних держав. Тому на засіданні ЗУР 30 жовтня 1915 р. А.Жук закликав не панікувати й залишатися оптимістами: «Та нема причин в розпуку впадати. Треба йти вибраними шляхами, вибору иньшого нема. Хоч факти проти нас, але об'єктивні обставини з нами. Об'єктивно ми можемо й в ліпшій положенню як поляки, але до створення хоч би куцої Польщі може прийти, а ми мусимо бути приготованими і на страчене того, що маємо. Треба бути готовими до гіршого, щоби найтяжчий удар перенести. Се не є ширення песимізму, тільки чуйність політична»²².

Обговорюючи поточні питання на засіданнях Загальної української ради він знов зупинився на проблемі взаємовідносин з австрійською владою. Він зазначив, що остання надавала тільки обіцянки й реальних кроків не робила, щоб надати українському рухові в Галичині підтримку та у тому числі висловитися чітко щодо національного питання. Все це породжувало в А. Жука зневіру в австрійській владі й у власних силах: «Ми перед двома роками мали аспірації і надії, тепер стоїмо перед будучністю. Задаю питання, чому ми такі безсильні? ... Се діється тому, що ми дранте, не тільки тому, що не маємо шляхти, учених і т.д., а тому, що ми раби і похолки. Гріх був би, якби таких нас хтось респектував. Ми не уміємо себе поводити ані супроти других народів, ані супроти міністрів. Коли люде на чолі так себе поводять, то хто буде числити ся з ними?»²³. При таких обставинах останній пророкував втрату Галичини та закликав тверезо оцінювати ситуацію. Також він сумнівався, що центральні держави виграють війну, а Росія легко завоює Польщу, а з нею й Галичину, щоби

з'єднати всі «руські землі». Тому А.Жук закликав зробити основний акцент пропагандистської роботи на широкі маси у боротьбі за незалежність: «Нам треба опертися на маси, коли ми не маємо опертя – нічого не значимо, бо не маємо ані капіталу, ані шляхти, ані інших чинників, лиш маси. Від нового правительства треба домагатися заступника в коронній раді, створення українського університету, поділу Галичини»²⁴. Отже, до певної міри він тверезо оцінював ситуацію і тим самим закидав керівникам ЗУР бездіяльність, неспроможність вирішувати важливі питання. Така різка констатація подій останній викликала заперечення серед членів Ради та особливо її керівників.

На засіданні Загальної української ради 26 серпня 1916 р. А.Жук запропонував заявити світовій громадськості від її імені протест проти окупаційної політики Росії щодо Галичини й Буковини²⁵. Це свідчило, що він намагався вивести дане питання на міжнародне обговорення. Його ініціатива була підтримана діячами ЗУР у вигляді відозви «До культурних народів світу» від 15 вересня 1916р.

На прикладі інших країн А.Жук зазначав, що не потрібно припиняти боротьбу. «Історія знає вже приклади повстання самостійних держав, – писав він, – от хоч би балканських держав, не так наслідком визвольних зусиль дотичних народів, як наслідком того, що постороння держава мала свій інтерес у «визволенню» інших народів»²⁶. Подальша тактика і поведінка українців має залежити від політики Австро-Угорщини й Німеччини. Залежно від цих обставин необхідно висувати національно-політичні завдання та намагатися їх вирішити під час війни або при будь-якій кращій можливості²⁷.

А.Жук був позбавлений ілюзій відносно того, що російська ліберальна інтелігенція із співчуттям поставиться до українського питання. Про це яскраво ілюструє його «З приводу «заяви» Мілюкова», котра була опублікована у Віснику Союзу визволення України в 1916 р. Зокрема у ній автор зазначав: «Стверджуємо, за цілий час війни жодний російський політик, жодна російська політична партія не сказали публічно й офіційно такого слова в українській справі, яке управнювало б українців до якихось надій і до зміни дотеперішньої своєї політичної позиції»²⁸.

А.Жук закликав орієнтуватися в основному на власні сили для боротьби за незалежність. Таке бачення знаходиться у статті «Не заманите й не залякаєте!». Він зокрема наголошував: «Цілий час спільного життя України з Росією – се безперечний ланцюг терпінь, визиску, поневір'яння аж до видирання душі українського народові – його рідної мови. І тому найстрашніші погрози не залякають і не спинять свідомих синів України в змаганню порвати той ланцюг, скинути ярмо неволі»²⁹. Тверезо оцінюючи міжнародне становище України, А.Жук не плекав великих надій на зовнішню допомогу від Німеччини: «Ми знаємо, що ніхто нам нічого не дасть, коли самі не придбаємо. Нічого й німець не дасть, й нічого ми від нього не ждемо. Але бажаємо розбиття тої тюрми, в якій наш народ уже понад 250 років сидіє. І чи це зробить німець, чи хто інший – нам все одно, аби тюрму розбито й аби наш народ найшовся в інших умовах національно-політичного існування. Німці ведуть війну для себе, в ім'я влас-

них інтересів. Не брали вони на себе ніяких «визвольних» задач, як це зробила Росія, і нам нічого не обіцяли»³⁰.

Підписання Брестського мирного договору А.Жук вважав великою перемогою, завдячуючи цим Німеччині. «Відтепер доля нашого народу тісно зв'язується з долею німецької нації. І нас наповнює вдовolenням обставина, що ми були першими піонерами цієї думки в часі війни, що наша організація – Союз визволення України – не тільки виставила прапор державної самостійності, але й відважилася піти з тим прапором у ворожий табір. І тепер ми дожили до перемоги нашої орієнтації, дожили до жнив з нашого посіву. Але чи знайдуться жінці, чи зуміють по-господарськи походити коло поля?»³¹.

Отже, А.Жук вважав, що для отримання незалежності прийнятні різні форми, котрі мають реальну основу. Треба скористатися вигідною міжнародною ситуацією, використавши іноземну силу для досягнення мети. Водночас він сумнівався, що найближчим часом вдасться отримати незалежність.

Орієнтація на Австрію пояснювалася тим, що в ній українці мали більше демократичних свобод, що у перспективі давало можливість створити власну державу. Слід зазначити, що в діяльності А.Жука відбулася своєрідна еволюція від орієнтації на початку війни на Австро-Угорщину та Німеччину до зосередження на власні сили, починаючи з 1916 р.

---

¹ Адамович С. Наддніпрянська політична еміграція в суспільно-політичному житті західноукраїнських земель (1914–1918 рр.). – Івано-Франківськ, 2003. – 148 с.; Качмар Л. Галичина в політичному житті наддніпрянських емігрантів на початку ХХ століття. – Л., 2002. – 155с.; Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності. – Л., 2000. – 344с.

² Патер І. Вказ. праця. – С.54–55.

³ National Archives of Canada (далі NAC). – The Andry Zhuk Collection MG30, C167. – Volum. 4. – File 10.

⁴ Жук А. До історії української політичної думки перед світовою війною // Визволення. – Відень; Прага, 1923. – Ч. 2. – С.32.

⁵ ЦДАЛ України. – Ф. 779. – Оп. 1. – Спр. 45. – Арк. 7–8.

⁶ Там само. – Арк. 8–9.

⁷ NAC. – The Andry Zhuk Collection MG30, C167. – Volum. 9. – File 10.

⁸ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.4405. – Оп.1. – Спр. 36. – Арк. 1.

⁹ Там само. – Арк. 3.

¹⁰ Там само. – Арк. 7.

¹¹ Там само.

¹² Там само.

¹³ Там само.

¹⁴ Жук А. Союз Визволення України // Пам'яткова книжка Союзу визволення України і календар на 1917 рік. – Відень, 1917. – С. 370.

¹⁵ ЦДАВО України. – Ф. 4405. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 1.

¹⁶ Там само. – Ф. 3807. – Оп.2. – Спр. 2. – Арк. 2.

¹⁷ Там само. – Арк. 3.

¹⁸ Там само. – Арк. 4.

- ¹⁹ Там само. – Ф.4405. – Оп.1. – Спр. 36. – Арк. 9.
²⁰ Там само. – Ф. 3807. – Оп.2. – Спр. 3. – Арк. 165.
²¹ Там само. – Арк. 167.
²² Там само. – Арк. 172.
²³ Там само. – Арк. 309–310.
²⁴ Там само. – Арк. 310.
²⁵ Там само. – Арк. 294.
²⁶ Жук А. Союз Визволення України. – С.370.
²⁷ Там само.
²⁸ Жук А. З приводу «заяви» Мілюкова // Вісник Союзу визволення України. – Відень, 1916. – N 61. – С.682.
²⁹ Вісник Союзу визволення України. – Відень, 1916. – N 58. – С.633–634.
³⁰ Там само. – С.634.
³¹ Вісник політики, літератури й життя. – Відень, 1918. – N 7. – С.81.